

Factfulness og almindannelse i praksis

Fagene i gymnasiet bidrager til formålet om studieforbereelse og almindannelse (UVM 2016: § 1). Mens studieforbereelse bredt forstået handler om at forberede eleverne fagligt og studiekompetent til videregående uddannelse, så har almindannelse traditionelt set været en mere abstrakt og kompleks målsætning, både i teori og praksis. Artiklens argument er, at factfulness som praksis kan fungere som en konkretisering af visse elementer af almindannelsen i den danske gymnasieskole, og at den derfor kan anskues som praksisvejledning i tilrettelæggelse af undervisning, der tager sigte på det alment dannende formål. Almindannelse kan ikke reduceres til factfulness, men som praksis peger det på vigtige aspekter, herunder elevernes reflekterende og ansvarlige forhold til deres omverden og dens udvikling samt deres kritiske sans (UVM 2016: § 1, stk. 3).

I forhold til sprogfagene, der blandt andet beskæftiger sig med historiske, kulturelle og samfundsmæssige samt erhvervsmæssige (hhx) og teknologiske (htx) forhold inden for det respektive sprogområde, kan factfulness bidrage til at styrke forståelsen af samfundsmæssige forhold og give et globalt perspektiv ved at inddrage forskellige informationskilder, herunder offentligt tilgængelig statistik (UVM 2017). Et vigtigt element i sprogfagenes selvforståelse er deres løbende bidrag til opdatering af fakta om verden, hvilket er en af måderne, hvorpå sprogfagene historisk set har ment at bidrage til almindannelsen (Haue 2003: 478).

ALEX YOUNG PEDERSEN

Ph.d.-stipendiat, CUDiM, Aarhus Universitet
Lektor, Aarhus Gymnasium, AARHUS TECH
alex@tdm.au.dk

Almendannelse i gymnasiet

Almendannelsen har været fast bestanddel af gymnasieskolens opdrag siden 1850'ernes 'lærde skole' (Kristensen 2004). Begrebet har fungeret som en 'flydende betegner', hvilket har bevirket, at det har været i stand til at indoptage nye krav uden at miste sin funktionsevne som retningsgiver for gymnasiets transformationer (Haue 2003: 101). Mens det på det værdimæssige plan har været retningsgivende, har det i praksis været mere vanskeligt at omsætte til konkret undervisning, hvilket igen kan skyldes dets åbenhed over for forskelligt betydningsindhold. Begrebet har med jævne mellemrum afstedkommet heftige debatter, senest ved reformen i 2016.

I dansk sammenhæng var H.C. Ørsted først til at sætte ord på *Allgemeinbildung*, som han i 1824 poetisk betegnede som 'fornuftens stempel', som sættes på viden og færdigheder (citeret fra Haue 2003: 89). Almendannelsen kunne ikke reduceres til viden og færdigheder, men betegnede snarere et bestemt forhold dertil. Det forhold skulle ses som resultat af en dannelsesproces, der vægtede, at tilegnelse af viden og færdigheder skete på en sådan måde, at der skabtes bro mellem den enkelte og samfundet – mellem det subjektive og det objektive (Humboldt 1809). Eller nutidigt formuleret: I almindende uddannelse skal eleven gøre sig erfaringer med, at man kan ændre sit forhold til sig selv og sin omverden og som konsekvens deraf grundlæggende ændre sin egen forholdelsesmåde til verden (Hammershøj 2017).

Som en følge af kompetencebegrebets anvendelse i gymnasiet fra 1999 og frem er der sket en forskydning fra viden til anvendelse og handleberedskab hos den enkelte elev. Almendannelse i moderne forstand er i stigende grad rettet mod handlekompetencer, som forstås bredere end færdigheder (Kristensen 2004). Viden og færdigheder er stadig vigtige, men deres værdi er i højere grad betinget af deres mulige omsætning i handling samt deres relation til studiekompetence og almindelse (jf. UVM 2016: § 1). Opdelingen mellem viden, kompetencer og almindelse afspejles stadig i strukturen for de enkelte gymnasiefag. Læreplanerne har siden reformen i 2004 skelnet mellem 'kernestof', der beskriver fagets indholdsdimension – hvad eleven skal vide; 'faglige mål', der fastlægger anvendelsesdimensionen – hvad eleven skal kunne; samt 'formål og identitet', som sætter faget i relation til gymnasiets overordnede formål. Denne skelnen er komplementær med factfulness, der ligeledes opererer med en tredeling af viden, kompetencer og almindelse forstået som et bestemt forhold til sig selv og andre. I det følgende

introduceres begrebet om factfulness som praksis, og det sættes i relation til sprogfagene og almindannelse.

Factfulness som begreb og praksis

Et interview mellem den svenske professor i international sundhed Hans Rosling og journalisten Adam Holm i 'Deadline' på DR2 er gengivet i bogen *Factfulness* (Rosling, Rönnlund & Rosling 2018, herefter RRR).¹ En bid af interviewet illustrerer, hvad der er på spil:

Adam Holm: "Så er der dog stadigvæk et enormt skel mellem den rige – den lille rige verden – i den gamle vestlige verden overvejende, og så den meget store ..."

[kamera på Hans Roslings skeptiske blik]. "Det er i hvert fald mediefortællingen."

Hans Rosling: "Det är totalt fel."

[derefter kommer to minutter med Hans Roslings forklaring]

Adam Holm: "Og hvor ved du det fra? Hvad baserer du din viden på?"

Hans Rosling: "Jag använder vanlig statistik från Världsbanken och FN, det är inget kontroversiell. Det är inte något du kan diskutera; jag har rätt och du har fel."

Holm er ikke speciel. Faktisk er han, som folk er flest: forudindtaget og strukturelt misinformeret om verden. Den indsigt gav anledning til bogen, begrebet og den tilhørende praksis. Factfulness indeholder for det første en bestemt forståelse af dobbelttydigheden af fakta og forskning, for det andet et sæt af kompetencer og en praksis beskrevet i ti tommelfingerregler samt for det tredje et bestemt forhold til sig selv og andre. De behandles enkeltvis i det følgende.

Fakta og forskning

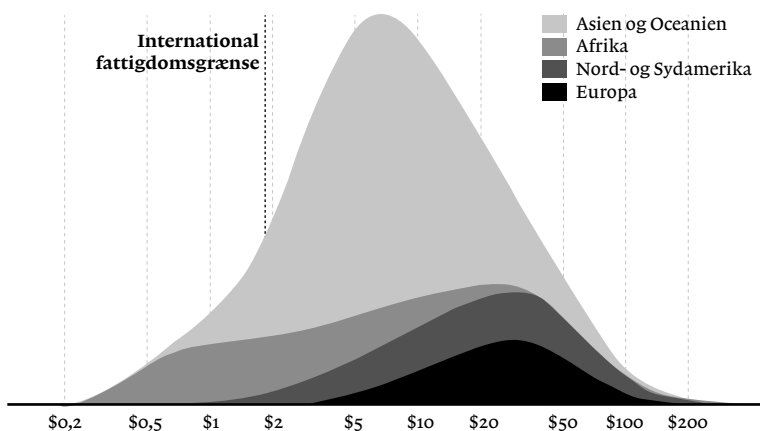
Ifølge Poovey (1998) kan fakta (*matters of fact*) betragtes på to måder. Den første er inspireret af den naturvidenskabelige revolution, hvor fakta konstitueres ved 'ting', vi kan observere. De er partikulære og uafhængige af konteksten. De er der, groft sagt, bare, og de er ikke til diskussion. Den anden er afledt af ønsket om systematisk viden, der er universel og generel applicerbar. Her betragtes fakta som be-

viser indsamlet i lyset af en bestemt teori eller hypotese. Epistemologisk kan man sige, at den moderne opfattelse af fakta befinder sig i spændingsfeltet mellem de to tolkninger. Dobbelttydigheden indgår i factfulness. Fakta er for det første “well-documented and not disputed” (RRR: 13): “Det är inte något du kan diskutera”. Men fakta fremstilles også som produkt af forskning. I en dramatisk skildring beretter Rosling om, hvordan en landsbykvinde i det daværende Zaire talte beboerne fra at dræbe ham; beboerne troede, at han solgte deres blodprøver. Hun udtalte: “I have a grandchild crippled for life by this *konzo*. The doctor says he can’t cure it. But if we let him study us, perhaps he will find a way to stop it, like they stopped measles, so that we don’t have to see our children and our grandchildren crippled anymore. This makes sense to me. We, the people of Makanga [landbyens navn, red.], need this ‘research’” (RRR: 187). Herefter henvendte hun sig til Rosling med ordene: “Here. Doctor. Take my blood.”

Factfulness omhandler anvendelse af fakta og data, men med en kritisk bevidsthed om, at fakta er produkt af fortolkning i et videnskabeligt fællesskab. Forståelse af dobbeltheden er afgørende, ellers risikerer factfulness at blive reduceret til dogmatisk fokusering på tal. Kombinationen af data og relevant forskning kan eksempelvis understøtte sprogfagene i at være på vagt over for kulturelle stereotyper og fordomme (Fiske 2018).

Kompetencer og praksis

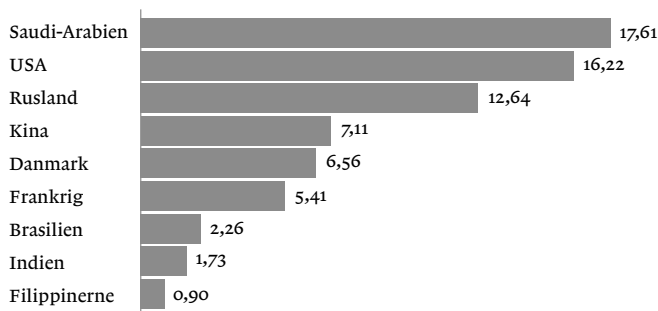
Factfulness består af kompetencer, og deres brug har positive følger: “You will be able to get the world right without learning it by heart. You will make better decisions, stay alert to real dangers and possibilities, and avoid being constantly stressed about the wrong things” (RRR: 20). Kompetencerne beskrives i ti tommelfingerregler, der muliggør tilegnelse af ny viden og evne til kritisk at kunne vurdere informationer, således at man kan ‘udskifte’ sit overdramatiserede verdenssyn med ét baseret på fakta. Reglerne understøtter kritisk tænkning ved at sætte os i stand til at overvinde vore kognitive instinkter.² Første regel tilskynder os til at være på udkig efter majoriteten i historier om store ‘kløfter’, eksempelvis mellem rig og fattig. Instinktivt tænker vi i forskelle og polarisering, men forskelle dækker ofte over en distribution, som er normalfordelt. Det gælder eksempelvis den globale indkomstfordeling. Der er ikke tale om en kløft, men et overlap. De fleste mennesker befinder sig på de mellemste indkomstniveauer (figur 1).

Figur 1. Global indkomstfordeling, fordelt på regioner, 2015, daglig indkomst pr. indbygger, US-dollars (2011-niveau), logaritmisk skala.³

Femte regel omhandler proportionssans. I klimadebatten fokuseres ofte på den samlede CO₂-udledning. Men når man sammenligner lande, er det mere meningsfuldt og fair at opgøre udledning per indbygger. Gør man ikke det, risikerer man at forskyde ansvaret og forvirre debatten, hvilket kan give anledning til fejlagtige opfattelser lig den, en europæisk miljøminister i en paneldebat ved *World Economic Forum* i 2007 gav udtryk for: “The forecasts show that it is China, India, and the other emerging economies that are increasing their carbon dioxide emissions at a speed that will cause dangerous climate change. In fact, China already emits more CO₂ than the USA, and India already emits more than Germany” (gengivet i RRR 2018: 118). Figur 2 viser udvalgte landes CO₂-udledning per indbygger. Det fremgår tydeligt, hvem der udleder mest. Hver dansker udleder næsten fire gange så meget som en inder.

Den viden, vi tilegner os ved hjælp af reglerne, muliggør, at vi kan træffe velbegrundede beslutninger på baggrund af fakta. I forhold til CO₂-udledning skriver Rosling: “So, what is the solution? Well, it’s easy. Anyone emitting lots of greenhouse gas must stop doing that as soon as possible. We know who that is: the people on Level 4 [det højeste indkomstniveau, red.] who have by far the highest levels of CO₂ emissions, so let’s get on with it. And let’s make sure we have a serious data set for this serious problem so that we can track our progress” (RRR 2018: 179).

Figur 2. CO₂-udledning i tons pr. indbygger, udvalgte lande, 2012.⁴

Factfulness er handlingsorienteret i forhold til aktivt at opsøge og vurdere viden samt at ændre adfærd baseret på fakta, som ligger i forlængelse af gymnasiets dannelseperspektiv med henblik på personlig myndighed og ansvarsdimensionen (jf. UVM 2016: § 1, stk. 3).

Sprogfagene har en faglig forpligtelse til at holde sig ajour med den samfundsmæssige, erhvervsmæssige (hbx) og teknologiske (htx) udvikling. Databaser som ourworldindata.org kan inddrages i undervisningen til at belyse eksempelvis demografisk udvikling, mens ‘Google Trends’ (trends.google.com) kan anvendes til at analysere politiske og kulturelle strømninger.

Forhold til sig selv og andre

Factfulness er koblet til en todelt forholdsmåde af ydmyghed og nysgerrighed. At være ydmyg betyder, at man er bevidst om, hvor svært det er at overvinde instinkterne i forsøg på at få styr på fakta. Det handler om at have en realistisk opfattelse af sin viden og være villig til at ændre mening i lyset af ny viden. At være nysgerrig betyder, at man er åben for information, og at man aktivt opsøger ny viden. Det handler om at lære af sine fejl og være villig til at lytte og forstå andre, selvom man ikke deler deres syn på verden (RRR: 189). Factfulness betoner vigtigheden af et reflekteret forhold til andre mennesker, til naturen og den samfundsmæssige udvikling i tråd med det almindelige formål (jf. UVM 2016: § 1, stk. 3).

I forhold til at fremme elevernes ydmyghed og vedligeholde deres nysgerrighed spiller sprogfagene en vigtig rolle, aktuelt og historisk set. Dannelseprocesser kræver, at man stifter bekendtskab med noget, som er anderledes. Her bidrager sprogfagene med muligheden for at rette opmærksomheden mod en anden kultur under inddragelse af sagprosa. Ifølge Per Øhrgaard (2017) indbefatter opmærksomhed både nysgerrighed, men også hensynsfuldhed: “Man

er opmærksom på verden omkring sig, både den naturlige og den samfundsmæssige, man søger viden om tingene og indsigt i mennesket, herunder i sig selv”.

Afrunding: factfulness og faglig overskridelse

At anskue factfulness som en del af almindannelse er et eksempel på, hvorledes sprogfag kan konkretisere alment dannende sider af deres faglighed gennem arbejdet med factfulness. Det kan dog ikke foregå internt i fagene alene. Almindannelse er ikke længere et frit personligt anliggende med henblik på selvoverskridelse, men et fag-specifikt domæne, der har sit grundlag i fag, men realiseres i fagenes overskridelse i fagligt samspil (Kristensen 2004). Almindannelse og studiekompetence opfyldes “gennem uddannelsernes kombination af faglig bredde og dybde og gennem samspillet mellem fagene i løbet af det samlede uddannelsesforløb” (UVM 2016: § 28). Almindannelse bliver i lighed med Klafkis (1996) opfattelse af begrebet et fokus på epokale nøgleproblemer, fordi kompleksitet fremtvinger faglig overskridelse. Rosling fremhæver fem globale risici, vi må gøre alt for at sikre os mod: pandemier, tredje verdenskrig, finansiel kollaps, klimaændringer og ekstrem fattigdom (RRR: 182ff.). Disse risici har tværfaglig karakter, og ved at anvise bestemte problemstillinger konkretiseres indholdsdimensionen i undervisning, som har almindannelse som mål. Hvis vi skal gøre os nogen forhåbning om at løse udfordringerne, kræver det viden fra mange faglige domæner og forudsætter, at vi anvender al den viden, vi kan tilegne os. Det giver anledning til håb, men det kræver, at vi ser tingene i et større perspektiv.

Holm blev efter debatten med Rosling interviewet til Kristeligt Dagblad. Til slut blev Holm spurgt om følgende: “Hans Rosling afsluttede interviewet med at sige, at der intet er at diskutere, for han har ret, og du tager fejl. Havde han ret i det?”. Holm svarede: “I den forstand, at jeg var personificeringen af medierne, havde han ret. Der sendte han mig og nogle af medierne til tælling. Det gjorde han ved at bruge tal, der kan aflæses, hvor vi måske i højere grad zoomer ind på nogle forhold og viser det som verdens tilstand. Hvis man zoomer ind på Syrien, så får vi en fortælling om, at det ikke går særlig godt i verden. Men zoomer man ud og anskuer verden over de seneste 30 år, så går det bedre på næsten samtlige parametre. Det havde han ret i” (Fahrendorff 2018).

Noter

1. Bogen er udgivet posthumt i 2018; Hans Rosling døde 7. februar 2017. *Factfulness* er blevet til i et samarbejde mellem sønnen Ola Rosling og dennes ægtefælle Anna Rosling Rönnlund. Begrebet og formidlingen er frugten af samarbejdet mellem dem, som det gengives i 'Author's note' (RRR: 8).
2. Ideen om 'instinkter' er blandt andet hentet fra social psykologi (eks. Haidt, J. (2012). *The righteous mind: Why good people are divided by politics and religion*. New York: Pantheon Books) og fra adfærdsøkonomi (Kahneman, D. (2013). *Thinking, fast and slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux).
3. Datakilde: Gapminder.org. Engelsk oversættelse af visualisering af Max Roser (CC-BY-SA).
4. Datakilde: Verdensbanken: data.worldbank.org/indicator/EN.ATM.CO2E.PC (sidst besøgt 20.01.2019). 2012 er de nyeste data, som muliggør sammenligning mellem udvalgte lande. Den mangelfulde opdatering og den problematiske tidsforskydning af disse vigtige data kritiseres af Rosling (RRR: 179).

Litteratur

- Fahrendorff, R. (2018). Adam Holm: Roslings mediekritik rammer både plet og helt forbi. *Kristeligt Dagblad*, 10. april. Lokaliseret d. 20. januar 2019 på kristeligt-dagblad.dk/debat/adam-holm-roslings-mediekritik-rammer-baade-plet-og-helt-forbi
- Fiske, S.T. (2018). Stereotype content: Warmth and competence endure. *Current Directions in Psychological Science*, 27(2), 67-73.
- Hammershøj, L.G. (2017). *Dannelse i uddannelsessystemet*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Haue, H. (2003). *Almendannelse som ledestjerne. En undersøgelse af almindannelsens funktion i dansk gymnasieundervisning 1775-2000*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Humboldt, W. von. (1809/1990). *Über die innere und äussere Organisation der höheren wissenschaftlichen Anstalten zu Berlin*. I: Müller, E. (red.), *Gelegentliche Gedanken über Universitäten* (s. 273-283). Leipzig: Reclam.
- Klafki, W. (1996). *Neue Studien zur Bildungstheorie und Didaktik: Zeitgemäße Allgemeinbildung und kritisch-konstruktive Didaktik*. Weinheim und Basel: Beltz Verlag.
- Kristensen, J.E. (2004). *Gymnasie-reformens modernisering af almindannelsen*. *Uddannelse*, 8, 22-30.
- Poovey, M. (1998). *A history of the modern fact: Problems of knowledge in the sciences of wealth and society*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Rosling, H., Rönnlund, A.R. & Rosling, O. (2018). *Factfulness: Ten reasons we're wrong about the world – and why things are better than you think*. London: Hodder & Stoughton.
- UVM (2016). *Lov om de gymnasiale uddannelser*. *uvm.dk*. Lokaliseret d. 20. januar 2019 på retsinformation.dk/forms/ro710.aspx?id=186027
- UVM (2017). *Gymnasiale uddannelser: Læreplaner 2017*. *uvm.dk*. Lokaliseret d. 3. februar 2019

på uvm.dk/gymnasiale-uddannelser/fag-og-laereplaner/laereplaner-2017

Øhrgaard, P. (2017). Hvorfor danner vi? *Folkeskolen.dk*, 2. april. Lokaliseret d. 29. april 2019 på folkeskolen.dk/602108/hvorfor-danner-vi